

Význam opevnění a sídlišť v obraně republiky

K významným faktorům, které musí brát velitelé všech stupňů v úvahu při rozhodovacím procesu, patří terén. Svou členitostí, pokrytostí a zástavbou bezprostředně působí na volbu způsobů vedení bojové činnosti a s ním spojené manévry palbou a vojsky, směry útoků i prostory obrany a také ochranu sil a prostředků všech organizačních celků. Důkladný rozbor terénu a z něho vyvozené závěry proto výrazně ovlivňují jak rozhodnutí velitelů všech stupňů i odborností, tak vedení operací a bojů i ostatní činnost vojsk.

Skutečnost, že bojovou činnost provedeme především na vlastním území, význam vyhodnocení obranných a také ochranných vlastností terénu jen zvyšují. S činností mimo území našeho státu počítáme pouze v případě humanitárních akcí či akcí na udržení míru, případně při plnění spojeneckých závazků.

Obrana státní hranice a příhraničních prostorů

Při odrážení případné agrese je třeba využít přírodní členitosti a pokrytosti terénu již od státní hranice. Její značnou část spolu s přilehlým prostorem o hloubce až 15 km i více do hloubky našeho státního území tvoří převážně podélné horské hřbety pokryté lesy. Součástí tohoto prostoru se stala již za první republiky od roku 1935 připravovaná pásma a postavení. Jejich součástí byly bočními a křížovými palbami provázané železobetonové pevnůstky různých velikostí. Vzorem pro jejich vybudování byla francouzská Maginotova linie. Jak je známo, již za tehdejší výzbroje a možnosti vojsk nesplnila to, co se od ní očekávalo.

Systém vybudování postavení, pásem a železobetonových objektů podél naší státní hranice, jejich různá hloubka a hustota odpovídaly bojové technice a filozofii vedení obrany státu, jak ji formulovalo vedení státu a velení armády předmnichovské republiky.

Při případné úpravě a zbrojeschopňování těchto objektů v souladu se soudobými, především však také s perspektivními (protože bezprostřední napadení nehrozí) možnostmi bojové techniky a z toho vyplývajícími způsoby vedení bojové činnosti je třeba brát v úvahu zejména:

▲ Železobetonové objekty (dále jen objekty) nejsou ve všech případech bezprostředně na státní hranici a prostor jejich umístění je daný, neměnný. Jsou proto zmapovány, jejich koordináty a možnosti, včetně palebných, jsou v podstatě všeobecně známy.

▲ Objekty jsou vzájemně provázány a bráněny křížovými a bočními palbami. Jsou to jediné palby, které lze z objektů vést. Objekty jsou tím na sobě existenčně závislé. Vyřazením některého z objektů je narušen připravený palebný systém. Jsou tím ohroženy objekty sousední.

▲ Objekty byly plánovány jako tehdejší součást koncepce obrany v úzké návaznosti a součinnosti se silami stráže obrany státu (SOS) - tvořilo je 31 praporů - a speciálních hraničářských praporů. Jejich úkolem také bylo vytvořit spolu s palbou z objektů dokonalý,

plnohodnotný palebný systém k zabránění pronikání nepřítelů na naše území a současně se navzájem bránit.

▲ V prostorech objektů došlo během uplynulých šedesáti let k **podstatným změnám v pokrytosti terénu, v jeho zástavbě**. To odpovídajícím způsobem ovlivňuje palebné možnosti jednotlivých objektů. Rovněž se to týká případného využití alespoň některých z nich a jejich vzájemné palebné provázanosti. V palebném systému to může mít za následek vznik hluchých, nepostřelovaných prostorů, jeho narušení a tím také narušení vzájemné obranyschopnosti vybudovaných objektů.

▲ Požadavky na palebný systém objektů před druhou světovou válkou byly zcela jiné, než soudobé a zejména perspektivní. **Vytvoření palebného systému odpovídajícího současnosti, případně budoucnosti, by vyžadovalo vybavení objektů vhodnými palebnými prostředky, zejména protitankovými, případně protiletadlovými, tzn. nutnost odpovídající úpravy včetně střelen a eliminovat ohrožení osádek v důsledku v objektech umístěných účinnějších zbraní, PTRS apod.**

▲ Všeobecná orientace armád na **vysoce přesné zbraně s plošným, ale také až s bodovým účinkem** (na střelnou a průzory objektů). Jejich počty, možnosti, dosah a účinky budou perspektivně narůstat. V součinnosti s vysokou pohyblivostí po zemi i vzduchem se vytvářejí podmínky pro otevření druhé fronty prakticky kdekoli na území republiky. Otevřením takové fronty zejména s využitím výsadků a diverzní činnosti v hloubce území republiky narůstají možnosti narušení systému řízení státu i armády a různých ohrožení bez nutnosti zásadního pronikání pozemních sil agresora bojem přes státní hranici do hloubky našeho území.

▲ Nezanedbatelnou se může ukázat také **akceschopnost osádek železobetonových objektů v příhraničním prostoru při a po palebných úderech zejména vysoce přesných zbraní nepřítelů**. V důsledku toho dojde k narušení vzájemné palebné provázanosti objektů a tím také palebného systému a z toho vyplývající izolace některých objektů.

▲ Po zahájení agrese se může stát **problémem zásobování jednotlivých objektů vším potřebným k vedení bojové činnosti**.

Celkově lze říci, že železobetonové pevnůstky, vybudované před druhou světovou válkou, je eventuálně možné **využít pouze tam, kde jsou funkční**, jako součást záměru obrany velitele daného prostoru. Z tohoto hlediska a také s přihlédnutím k jejich významu je třeba posuzovat vhodnost nákladů a přípravy k jejich zakceschopnění.

V souvislosti se správnou snahou využít pro obranu státu železobetonových objektů v příhraničním prostoru se současně nabízí otázka také využití sídlišť, tvořících hustou síť na celé ploše našeho území.

Význam sídlišť pro obranu státu

Součástí každé části naší republiky jsou sídliště různé velikosti a typu. Jejich přirozené obranné a ochranné vlastnosti podtrhují mimořádný význam, který mají pro vedení obranné činnosti proti nepřátelské agresi. Současně se však u nás a také v mezinárodním měřítku objevují názory z humanitních důvodů obranu sídlišť zakázat - nebránit je. I když uskutečnění

tohoto požadavku se snad zdá být do určité míry svým způsobem opodstatněné, ve svých důsledcích se jeví jako nerealistické, protismyslné. Je tomu tak především z těchto důvodů:

- Sídliště jsou **domovem občanů** - jediných tvůrců všech hodnot a síly státu, příčinou a zárukou jeho existence i budoucnosti. Obrana obyvatelstva a tím také sídlišť je proto prvořadým úkolem všech státních orgánů a také armády.

- Městská sídliště soustřeďují většinu obyvatelstva státu. Jsou **politickými, administrativními a hospodářskými centry**. Jsou v nich soustředěny také kulturní památky a většina hodnot. Jsou pomyslnými i skutečnými symboly soudržnosti k určitému prostoru - domovu a přes ně také ke státu. Jejich ovládnutí patří k rozhodujícím cílům každého agresora.

- Svou zástavbou sídliště umožňují **ukrytí živé síly** a občanům v závislosti na situaci až normální život v jejich domovech. Vojska mají současně výhodné podmínky pro vedení obranného boje.

- Na rozdíl od na státní hranici rozmístěných železobetonových objektů s omezenými palebnými možnostmi, dovolují sídliště **vedení paleb všeho druhu v okruhu 360°**.

- Sídliště jsou **komunikačními uzly**. Procházejí jimi silnice, které zejména v současné a perspektivně se dále rozvíjející mobilitě mají pro vojska a život státu průběžně rostoucí význam.

- Při velikosti naší republiky 400 km x 200 km jsou prakticky **minimální možnosti k hromadné evakuaci obyvatelstva**, pokud by vůbec evakuovat chtělo. Je také problematické chtít evakuovat větší města byť na několik dnů do blízkých obcí, případně snad, což je ještě horší, do přírody, lesů apod. Jak to bude s hygienou? Zdravotními podmínkami? Zásobováním? Podmínkami k životu vůbec? V dešti? Horku? Zimě? Atd. Zkušenosti ukazují, že v našich podmínkách za druhé světové války obyvatelstvo zůstávalo převážně ve svých domovech a podle potřeby se ukrývalo ve sklepích apod.

- Případná evakuace v době ohrožení či dokonce v průběhu vedení obrany **může narušit a zpozdit manévr a přesuny vojsk a jejich zabezpečení**. Tím zmařit včasné zaujetí bojových sestav a ohrozit záměry plnění úkolů obrany republiky současně i na několika úrovních.

Uvedené důvody spolu se zkušenostmi a příklady nejen z druhé světové války, ale také z války na Blízkém východě (bitva o Suez v roce 1967), v Koreji a v poslední době také z války v bývalé Jugoslávii a Čečensku potvrzují význam sídlišť pro obranu států a regionů. Vyhodnocení hustoty sídlišť v našem prostoru, jejich místo, úlohu a důležitost v obraně ještě více zdůrazní.

Vyhodnocení hustoty sídlišť v Evropě

Střední Evropa a Evropa vůbec patří k nejhustěji osídleným částem naší planety. Z jejich vojenskogeografického vyhodnocení z hlediska hustoty a velikosti zde vybudovaných sídlišť vyplývá řada poznatků, které mohou sehrát významnou roli při organizování obrany na všech stupních.

Statistické údaje z naší republiky ukazují, že v průměru na **10 000 km²**, to znamená na plochu **100 krát 100 km**, připadá kolem **600 sídlišť** s různým počtem obyvatel a tomu také odpovídající

velikostí. Protože všechna sídliště jsou vybudována na volném prostranství, je třeba od plochy 10 000 km² odečíst, jak vyplývá z charakteru terénu zejména ve střední Evropě a také u nás, v průměru 1/3 na zalesněný prostor, což je okolo 3 400 km². Po odečtení této plochy zůstává z 10 000 km² plocha okolo 6 600 km², na nichž je rozmístěno v průměru kolem 600 sídlišť různých rozměrů od vesnic přes městečka až po města. V praxi to znamená, že na každých 11 km² (6 600 km² : 600) připadá jedno sídliště v podstatě bodové velikosti (velikost sídliště je v uvedených 11 km² zanedbávána). To pochopitelně neodpovídá skutečnosti. Každé sídliště totiž podle své velikosti, závislé do značné míry na počtu obyvatel, má určité rozměry. Určit je lze opět jen orientačně na základě statistiky a praktických poznatků.

Ze statistiky lze vyvodit, že na 10 000 km² terénu připadá z uvedených 600 sídlišť v průměru okolo;

- 6 až 7 sídlišť s 20 000 až 50 000 obyvateli,
- 2 až 3 sídliště s 50 000 až 100 000 obyvateli,
- do 1 sídliště nad 100 000 obyvatel.

Z těchto statistických údajů tedy vyplývá, že v prostoru 100 km krát 100 km, tj. 10 000 km², je v průměru kolem 10 sídlišť městského typu a okolo 590 malých a středních vesnic, městeček.

Na základě praktických poznatků lze orientačně stanovit průměrnou (bez ohledu na počet obyvatel) velikost sídliště městského typu 8 km x 8 km, tj. 64 km². Při 10 těchto sídlištích je to celkem 640 km² zastavěné plochy. Pro 590 malých a středních vesnic a městeček (do 20 000 obyvatel) lze kalkulačně uvažovat s jejich průměrnými rozměry 2 km x 2 km, což jsou asi 4 km² na jedno sídliště, na všech 590 pak 2 360 km². Všemi sídlišti zastavěná plocha činí dohromady 3000 km² (města 640 km² a ostatní 2 360 km²).

Volnou plochu - pole (bez lesů a sídlišť) v prostoru 100 km x 100 km pak tvoří zbývajících 3 600 km². Z tohoto hrubého vyhodnocení lze vyvodit a ze statistik to také vyplývá, že území naší republiky tvoří v podstatě pole (volný prostor), lesy a sídliště orientačně vždy po 1/3 její celkové plochy.

Z hlediska vedení bojové činnosti jsou pro plánování obrany důležité závěry o průměrném rozmístění, přesněji průměrných vzájemných vzdálenostech jednotlivých měst (nad 20 000 obyvatel) a ostatních sídlišť daného prostoru 1000 km².

Na této ploše je podle statistik, jak bylo uvedeno, 10 sídlišť městského typu s více než 20 000 obyvatel. Při tomto počtu sídlišť připadá orientačně jedno toto sídliště na 1000 km² z celkové plochy 10 000 km², to znamená schematicky na plochu 31,6 km x 31,6 km. Za předpokladu, že tato města jsou orientačně uprostřed plochy 1000 km², je vzdálenost mezi středy dvou z nich libovolným směrem kolem 32 km. Po odečtení z této vzdálenosti poloviny jejich délky či šířky, to je 8 km : 2 = 4 km, zůstává průměrná vzdálenost mezi městy kolem 28 km. Při organizování paleb připadá na sousedící města po 14 km. Tato vzdálenost odpovídá již dostřelu soudobých a tím spíše perspektivních zbraňových systémů. Jsou tím v podstatě vytvořeny podmínky nejen pro vytvoření systému souvislých paleb dělostřelectva, ale také pro vzájemnou podporu růstem dostřelu zejména v budoucnu. Při soudobých počtech dělostřeleckých hlavních tato skutečnost, spolu s účinností munice nabývá na významu, je nezanedbatelná.

Protože součástí všech terénních celků jsou také zalesněné prostory, mohou se vzdálenosti mezi městy v závislosti na konkrétních podmínkách zvětšit či jinde naopak zmenšit.

V uvažovaném prostoru 1000 km² kolem každého města lze orientačně uvažovat také stejný počet sídlišť do 20 000 obyvatel. Při celkovém jejich počtu na 10 000 km² 590 jich připadá na 1000 km² průměrně 59. Jedno takové sídliště s okolím bude zhruba na ploše 1000 km² : 59 = 17 km². Za předpokladu, že i v tomto případě budou tato sídliště v podstatě uprostřed této plochy, bude vzdálenost mezi jejich středy v libovolném směru kolem 4,5 km. Při odpčtu 1 km, tj. poloviny jejich průměrné délky či šířky jsou vzdálenosti mezi sídlišti kolem 3,5 km, to znamená po 1,75 km na sousedící sídliště. To v podstatě vytváří podmínky pro souvislý systém paleb z pěchotních zbraní a tím také pro vzájemnou palebnou podporu. Stejně jako u dělostřeleckých paleb - přispívá také tato skutečnost k narůstání možnosti ničit agresora - násobí síly obránce a přispívá k postupnému vyrovnání sil a získávání iniciativy. V případě lesních porostů v závislosti na konkrétních podmínkách to může být více a v prostoru bez lesů naopak méně.

Při pohledu na mapu naší republiky a také střední Evropy a Evropy vůbec je zřejmé, že to v podstatě odpovídá skutečnosti.

V závislosti na velikosti sídliště a jeho významu je každé z nich komunikačním uzlem různé úrovně (křižovatkou silnic). Při jejich obraně se z každého z nich vytváří přirozená překážka pro pohyb útočících vojsk. Jejich postup se tak zpomaluje nebo usměrňuje - kanalizuje mimo ně. Spojení této vlastnosti s cílevědomým organizováním paléb a manévru všeho druhu může pak sehrát rozhodující roli při plnění obranných úkolů na všech stupních.

Z provedené analýzy vyplývá, že v naší republice, ve středoevropských a všeobecně v evropských podmínkách vůbec lze území rozdělit v podstatě na tři stejné části: lesy, sídliště, volný prostor - pole. Tato skutečnost rozhodujícím způsobem ovlivňuje vedení bojové činnosti a tedy také operací. Důkladná analýza a vyhodnocení terénu musí proto být trvalou součástí práce velitelů a štábů všech stupňů.

Zvláštní pozornost je třeba věnovat zejména sídlištím. Sama o sobě jsou přirozenou překážkou v postupu útočících vojsk a ve spojení s využitím ochranných vlastností v jejich domech rozmístěnými obránci se násobí jejich síly a současně zvyšují vlastnosti města jako překážky. Je proto žádoucí, aby obránce těchto možností dokonale využil. Vzdálenosti mezi malými a středními sídlišti kolem 3 km lze téměř přehradit zbraněmi sousedících motostřeleckých rot a praporů - každý po 1,5 km směrem k sobě navzájem. Obdobně mezery mezi většími městy lze téměř v plném rozsahu pokrýt dělostřeleckými palbami.

Význam sídlišť pro organizování, plánování a vedení obranné bojové činnosti jednotlivými organizačními stupni ještě zvýrazní charakteristika sídlišť, zejména měst.

Charakteristika sídlišť s důrazem na města

Z charakteristiky stávajících sídlišť, zejména měst, jednoznačně vyplývá, že jejich vlastnosti vtiskují bojové činnosti vojsk řadu charakteristických rysů. K nejvýznamnějším z nich patří zejména to, že zástavba domů ve městě:

- je přirozenou překážkou v pohybu dnešních vysoce mobilních vojsk, jejich pohyb zpomaluje a v podstatě omezuje na komunikace přehrazené většinou palbami a zátarasy,

- usměrňuje vedení bojové činnosti zejména podél komunikací, váže ji na ulice, především však nutí - tlačí útočníka do prostoru mezi sídliště a vystavuje jej soustředěným a připraveným palbám (bočním i křížovým) ze sousedících sídlišť,

- podstatně omezuje výhled, možnost využívání maximálního dostřelu zbraní, řízené a soustředěné palby zejména za bojů uvnitř města,

- umožňuje vedení několikavrstvových paléb (ze sklepů, pater, střešních), uplatnění tzv. třetí dimenze,

- je příčinou nenadálého a překvapivého střetávání především malých skupin obránců a útočníků v různých prostorech a tím hloubkách bojových sestav,

- poskytuje především obránci široké možnosti ukrytí před pozorováním a současně ochranu před palbou protivníka,

- ovlivňuje nerovnoměrný vývoj bojové činnosti na jednotlivých směrech a v důsledku toho nejen značné zakřivení a tím celkové prodloužení fronty, ale také vzájemné promíchání bojových sestav obou protivníků,

- rozděluje sestavu vojsk bojujících ve městě na relativně samostatné skupiny,

■ **ohrožuje útočící, ale i bránící se vojska jak padajícími domy, tak úlomky zdiva.**

Ve prospěch obránce při přímé obraně města navíc mluví zejména:

* **možnost předem připravit a organizovat palby**, již na přístupech k městu, palebné pytle a léčky uvnitř i mimo město, a tím podstatně zvýšit účinnost obranných paleb ve srovnání s palbami útočících vojsk a nutit je útočit mimo město, do připravených palebných pytlů,

* **podstatné omezení průzkumu** všeho druhu vojsk útočníka v důsledku ukrytí živé síly obránce, zejména v budovách, sklepech apod.,

* **znalost města a jeho podzemí** (sklepy, kanalizace, kolektory) umožňují využívat je pro překvapivé údery na útočící vojska z týlu a tím je navíc také demoralizovat,

* **možnost rozdělování až rozdrobování útočících vojsk** a vytváření tak předpokladů pro jejich ničení po částech,

* **zpomalení postupu** útočících vojsk ve městech (sídlištích) proti postupu mimo ně umožňuje protizteče vést křížové a boční palby do boků rychleji pronikajících vojsk útočníka ve volném prostoru (mimo město),

* **využívání ochranných vlastností** terénu a palebných možností obráncem působí útočícím vojskům větší ztráty a nutí je k dřívějšímu zasazování druhých sledů a záloh, přispívá k vyrovnaní poměru sil a přebírání iniciativy,

* **možnost dále zvýraznit obranné i ochranné vlastnosti terénu** relativně snadnou ženijní úpravou, včetně využití ženijních výbušných i nevýbušných zátarasů,

* **vytváření výhodných podmínek pro partyzánskou činnost** v případě obsazení zejména měst (anonymita je větší),

* **možnost využívat místních kapacit, zdrojů** k zabezpečení všeho druhu.

Vedle výhod má organizování obrany ve městě (sídlišti) také své nevýhody. K nim patří především:

* **omezené možnosti ve využívání dostřelu** a účinku jednotlivých zbraní,

* **obtížnost manévru druhých sledů a záloh** v podstatě jen podél komunikací - ulic a případně využitím podzemí,

* **rozdrobení bojové sestavy** na relativně samostatné a různě velké celky v závislosti na typu města a způsobu jeho zástavby,

* **možnost vcelku jednoznačného zasazení větších sil** zejména k protiztečím jen po komunikacích především na náměstích a parcích a tím snížení jejich překvapivosti (lze je předvídat) pro útočící vojska,

* **je ztížena vzájemná komunikace** a informování se o situaci,

* **vzhledem k nelineárnosti fronty, jejím rychlým změnám** a relativně samostatnému působení různě velkých částí skupin je ztíženo jejich zabezpečení, je třeba předzásobení.

Velitelé, štáby i vojska při organizaci, plánování a vedení obrany ve městě musí brát v úvahu všechny uvedené ať již kladné či záporné stránky obrany ve městě. Cílem přitom musí být maximálně využít toho, co je pro obránce výhodné a na minimum snížit nevýhody.

Hlavní důraz při boji v městě je třeba položit především:

- ▲ na dokonalé **sladění obrany** ve městě s obranou mimo město a sousedními městy a sídlišti vůbec,
- ▲ vytvoření předpokladů pro **relativně samostatné časově omezené vedení bojové činnosti** různě velkými celky v závislosti na z hlediska výhodnosti a účelnosti pro obranu přirozeném a optimálním členění měst (sídlišť),
- ▲ **snížení možnosti překvapení** sil obránce útočníkem na minimum a vytvoření optimálních předpokladů pro překvapivou činnost bránících se vojsk vůči útočícím silám.

Všechny tyto skutečnosti se musí stát součástí záměru vedení obrany jako reálného a za dané situace optimálního řešení způsobu plnění stanoveného úkolu. Jedním ze stěžejních výchozích podkladů pro stanovení záměru obrany jsou závěry z hodnocení protivníka. Vzhledem k tomu, že při obecném organizování obrany města nejde o konkrétního protivníka, je třeba vycházet z obecných zásad vedení útoku na město a možných způsobů jeho ovládnutí.

* * *

Problematika využití železobetonových objektů v příhraničním prostoru je zřejmá. *Tyto objekty mají omezené, soudobým a hlavně perspektivním podmínkám ne vždy odpovídající obranné, zejména palebné možnosti.* Jejich zakceschopnění by bylo spojeno s nemalými finančními náklady.

Sídliště jsou po celém území státu. Přispívají k jeho obraně a mohou při ní sehrát významnou úlohu. Z vojenskogeografického vyhodnocení vyplývá, že *tematika obrany sídlišť a měst je v prostoru evropského válčiště velmi aktuální a měla by se stát především předmětem teoretického rozpracování.* Jen tak lze zajistit, že v případě potřeby bude řešení jejich obrany a tím také obrany státu na odpovídající úrovni a v případě její realizace přinese také žádoucí efekt.

Cílem příspěvku je upozornit na význam této problematiky, na možnosti objektů i sídlišť při obraně státu, nutnost jejího rozpracování a zvládnutí veliteli a štáby všech organizačních stupňů. V souladu s teorií v rámci operační přípravy území provést také odpovídající opatření. Dílčím rozvedením některých s obranou objektů a měst souvisejících otázek přispět k řešení problematiky obrany státu a také regionů.